

1. Bevezetés

A német birodalmi közös jog (*ius commune, gemeines Recht*) egyik alapvető jogintézménye az írásbeliség és annak szükségképpen velejárója, az eshetőségi elv volt, amely a felek előadásainak kumulációját oly módon írta elő, hogy annak elmaradása az előadás későbbi megtételét a perben főszabály szerint kizárta. Ez évszázadokra formalizálta a német és osztrák polgári pereket. A 18–19. századi német reformok és az azokat betetőző 1877. évi birodalmi polgári perrendtartás (*Reichs-civilprozessordnung*) azt eredményezték, hogy az eshetőségi elvet a német perjog már csak kivételesen ismerte, hiszen a perrend a nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség hármására épült. A tanulmány azt a folyamatot mutatja be, amelynek lezárultával az osztrák perjogban is a szóbeliség és közvetlenség elvei vették át az írásbeliség és közvetlenség helyét, valamint megvizsgálja, hogy Franz Klein – az osztrák polgári perrendtartás (öZPO) megalkotója – milyen eszközökkel pótolta az eshetőségi elvet.

2. Kiindulási pont: az első egységes osztrák perrend a 18. században

A polgári eljárásjog az osztrák örökös tartományokban ugyanazon általános elvek mentén fejlődött, mint más német területeken, így ahhoz hasonlóan a partikuláris jogfejlődés játszott meghatározó szerepet. Az egyes örökös tartományokat a jogfejlődés alapján két csoportra oszthatjuk: az északabbra fekvő területeken (különösen Csehország, de Morvaország és Ausztria Enns folyótól délre fekvő területei is ide tartoztak) a *ius commune* szabályai szerint folytak az eljárások, míg délen (elsősorban Stájerországban) a helyi germán szabályok éltek tovább; előbbit a titkos, írásbeli eljárás és a kötött bizonyítás, utóbbit a nyilvános szóbeli eljárás és a szabad bizonyítás jellemezte.¹ A birodalomban a 18. század közepétől jelentek meg az egységesítő törekvések,² mivel a felvilágosult abszolútizmus során elérendő célként merült fel az igazságszolgáltatás centralizációja is.³

Az osztrák örökös tartományokban (1804 után Osztrák Császárság) a 18. század végétől 1898-ig a polgári per rendes eljárását két rendtartás szabályozta: az 1781. évi általános bírósági rendtartás (*Allgemeine Gerichtsordnung* [AGO]) és az 1796. évi nyugat-gáli-

Szivós Kristóf

A szóbeliség és közvetlenség térnyerése az osztrák polgári perben

ciai bírósági rendtartás (*Westgalizische Gerichtsordnung* [WGO]). A kettőt csak a történelmi hűség miatt érdemes külön megemlíteni, hiszen különbség alig volt közöttük.⁴

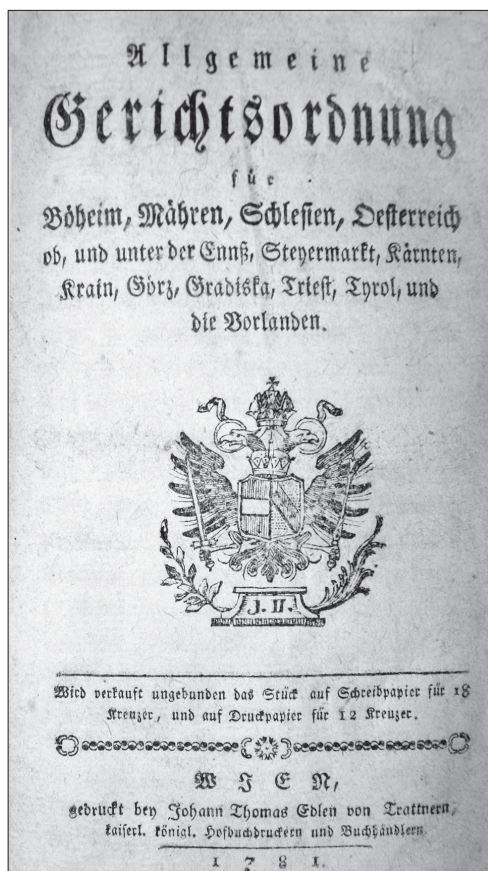
2.1. Az AGO megalkotásáról – kodifikáció helyett kompiláció⁵

Az 1781. évi AGO a Mária Terézia által 1753-ban – egy egységes magánjog és polgári eljárásjog megalkotása céljából⁶ – felállított kompilációs bizottság alkotta meg (ebből már sejthető, hogy az elkészült rendtartás alapvető reformot nem valósított meg),⁷ és a rendtartást azért illették „*allgemeine*” (vagyis „általános”) jelzővel, mivel ez volt az első alkalom, hogy valamennyi örökös tartományra nézve egységesen szabályozták a polgári peres eljárást,⁸ bár az egységesség, amelyet el kívántak érni nem volt teljes, mivel

a rendtartás nem egy időben lépett hatályba az egyes örökös tartományokban.⁹ A kompiláció kezdetén az uralkodó egy egyetemes törvénykönyv (*Universalgesetzbuch*) megalkotását tűzte ki célul – ez volt a *Codex Theresianus civilis* –, ugyanakkor 1773-ban a munka negyedik része (bírósági szervezet és eljárásjog) kivált abból.¹⁰ Ez perjogi szempontból mindenképpen szerencsés körülmény volt, hiszen az általános magánjogi törvénykönyv (Optk.) elkészültére további harminc évet kellett várni.

Az osztrákok minden valószínűség szerint ugyanolyan helyzetben lehettek az eljárási reform kapcsán, mint a poroszok, akiknek az volt a szándékuk, hogy a felhalmozódott jogszabálysövegeket (így a *gemeines Rechtet*, az annak helyébe lépő partikuláris jogalkotási termékeket) összefésüljék, és hogy egy egységes és zárt eljárási törvénykönyvet léptessenek hatályba.¹¹ A poroszoknál ez 1781-ben a *Codex Iuris Fridericanum*, az osztrákoknál pedig az AGO

lett, így a két törvénykönyv bár ugyanazon évben látott napvilágot,¹² a szellemiségük teljesen eltérő volt.¹³

2.2. Eljárástípusok az AGO-ban

A végső soron Joseph H. Froidevo¹⁴ nevéhez köthető AGO megalkotásakor különösen nagy szerepet töltött be azon kérdés megválaszolása, hogy a bíróságok időszakosan működjenek-e, vagy állandó formában. Ez különösen akkor merült fel, amikor arról kellett döntenie, hogy szóbeli vagy írásbeli legyen-e az eljárás.¹⁵

Az AGO megkülönböztette a rendes írásbeli és szóbeli eljárást, valamint a sommás eljárást. *Rendes eljárás* alá tartozott mindazon per, amely során a jogvitát „teljes terjedelmében és valamennyi formalizmus alkalmazásával” kellett elbírálni.¹⁶ A rendes írásbeli és szóbeli perben közös, hogy a feleknek meghatározott számú nyilatkozási lehetőségük volt (AGO 2. §), egész pontosan „két beszéd és nem több”.

Az írásbeli perben *abszolút ügyvédkényszer* érvényesült, azaz a keresetet és valamennyi további féli előadást törvényben meghatározott határidőn belül, ügyvédi aláírással kellett a bírósághoz benyújtani. Az AGO a szóbeli perben *relatív ügyvédkényszert* juttatott érvényre, a sommás perben pedig még az sem volt, kivéve a kereseten kívüli írásbeli beadványokat.

A *rendes szóbeli eljárás* három esetben nyert alkalmazást, a rendtartás ezeket felsorolta (AGO 15. §), ehelyett arra a további, negyedik esetre kívánok csak utalni, amely alapján a szóbeliség ugyancsak teret nyerhetett az eljárásban, ti. akkor, ha a felek megegyezés útján azt választották, mégpedig függetlenül a per tárgyától, valamint annak értékétől.¹⁷ Annyit szükséges továbbá kiemelni, hogy a feleknek ebben az esetben is két-két nyilatkozási alkalmuk volt, amely során nyilatkozatukat jegyzőkönyvbe mondták – a kereset akár írásban, akár szóban előadható volt (AGO 17. §) –;¹⁸ az ítélet alapjául ugyanakkor ugyancsak a periratok (értsd: jegyzőkönyvek) szolgáltak, mint a rendes írásbeli per esetén, így az is *közvetetten írásbelinek* volt mondható.¹⁹ A szóbeli és a sommás perben közös volt, hogy az eshetőségi elvvel együtt járó kizárási szabályt (preklúziót) az AGO azzal oldotta fel, hogy a bírónak gondoskodnia kellett a tárgyalás teljességéről (*Vollständigkeit der Verhandlung*).²⁰

Tekintettel arra, hogy a rendes írásbeli per volt a rendtartásban a főszabály, amelyhez képest a szóbeli perre irányadó eltéréseket az AGO külön fejezetben adta meg,²¹ így a továbbiakban a rendes írásbeli pert vizsgálom.

2.3. Az eshetőségi elv a rendes írásbeli perben

Ahogy a *ius commune*, úgy az AGO szerinti per is szakaszokra (és azon belül szakokra) oszlott. Az eljárás periratról periratra haladt, minden periratot külön szakként kellett értelmezni. A felek és a bíróság egymás utáni (szukceszszív) cselekményei vitték előre a pert, amelyet összességében az eshetőségi elv uralt. A *ius commune* előnyben részesítése nem meglepő, ha számításba vesszük, hogy már a kompiláció kezdetén annak hatása érvényesült a munkálatok során, tekintettel arra, hogy az első általános tervet Joseph von Azzoni, majd annak korai halála után tanítvá-

nya, Bernhard Zencker készítette;²² mindkettő prágaiak voltak, ahol a *ius commune* volt az alkalmazandó jog.

A rendes írásbeli per a *ius commune* legszigorúbb formáját alkalmazta. Az eljárás titkos volt, az eshetőségi elv által uralt és közvetett, valamint a féluralom jellemezte²³ a tárgyalási elv erős érvényesülése mellett. Emellett a feleket teljes körű rendelkezési jog illette meg, a bírói pervezetési jogosítványok a felek percselekményeinek megengedhetőségének vizsgálatára és az egyes beadványok törvényi kellékeinek vizsgálatára szorítottak.²⁴ Az AGO valamennyi perirat tartalmát meghatározta, a későbbi előadást (nováció) – azaz azt, ami a korábbi szakhoz (vagyis perirathoz) tartozott, így amit a fél a korábbi periratában már előterjeszthetett volna²⁵ – a bíróságnak figyelmen kívül kellett hagynia, vagyis a bíróság a perkoncentrációt azzal biztosította, hogy előzetesen mérlegelte, hogy a fél a bizonyítékot korábbi periratában már előadhatta-e volna (*Konzentrationsmaxime mit Beweisantizipation*).²⁶ A későbbi előadás csak a bíróság különleges engedélyével vagy az ellenfél kinyilvánított vagy hallgatóságos beleegyezésével volt lehetséges.²⁷ Az eshetőségi elv ilyen formában történő konzekvens érvényesítése azt jelentette, hogy „minden következő szak egy megtámadhatatlanná vált alapon nyugodott.”²⁸

2.3.1. A perindítás

A keresetben (*Klage*) a felperesnek a kereset ténybeli és jogi alapjának előadása mellett a rendelkezésre álló bizonyítékokat is be kellett nyújtania, a ténybeli előadásoknak ráadásul időrendben kellett megtörténnie. Szükséges továbbá azt is kiemelni, hogy az abban a tényelőadásokat úgy kellett megtenni, ahogy azok időben is történtek (AGO 3. §).

Amennyiben a bíróság nem utasította vissza a keresetlevelet, kibocsátotta az első „rendeletet” (*erstes Decret*), amelyben a felperest a megfelelő eljárásra rendeli (*decree*), az alperest pedig „meggyanúsítja” (*insinuiert*) és meghatározza az ellenirat benyújtására a határidőt. Ez a felhívás ugyanakkor nem bírósági parancs volt, amely az alperest perbebocsátkozásra kényszerítette, hanem csak lehetőség biztosítása a védekezésre.²⁹

2.3.2. Az alperesi védekezés

Az alperesi ellenirat (*Einrede*) tartalmát a rendtartás sokkal részletesebben határozta meg (AGO 5–7. §), hiszen a felperesi jog és tények vitatása mellett előírta a kifogások előadását is, azon belül is a *pergátló kifogások* előadásának kötelezettségét. Az eshetőségi elv az főszabály szerint az ugyanazon eljárási célt szolgáló cselekmények kumulációját írja elő.³⁰ Ez alól tipikus kivétel az, amit az AGO az ellenirat vonatkozásában is előírt, hiszen az alaki és érdemi védekezés az egymásután elve alá esnek, ti. az érdemi védekezés figyelembevételére nem kerülhet sor, ha a bíróság az alaki védekezésnek helyt ad és megszünteti a pert. Az alperesnek a perbebocsátkozás előtt lehetősége

volt az előzetes eljárás (*Vorverfahren*) során a perelőfel-
tétel megletének tagadására, azaz pergátló kifogást ter-
jeszthetett elő. A peralapítás ugyanakkor a *perbebozsátko-
zással* befejeződött.

2.3.3. Az instrukciós szakasz

A felek második nyilatkozási lehetősége már az ún. *inst-
rukciós szakaszhoz (Instructionsstadium)* tartozott, amely
a perbebozsátkozsástól egészen az elsőfokú ítélet megho-
zataláig tartott.³¹ Itt eltérés mutatkozik a közös birodalmi
jog rendszerétől, utóbbi ugyanis az elsőfokú eljárást állí-
tási és bizonyítási szakra osztotta és a kettőt a bizonyítási
ítélettel választotta el egymástól. Az AGO rendszerében
az egyes periratokban elő kellett adni a bizonyítékokat,
így az eljárás ezen szakát az instrukciós szakaszon belül
tárgyalási szaknak nevezhetjük (*Verhandlungsstadium*).³²

A második iratváltáson belül először a felperes ter-
jeszthette elő válaszáat (*Replik*), amelyben az alperes ál-
tal felhozottakra reagálhatott (ez adott esetben új tényeket
és bizonyítékokat is jelenthetett), ugyanakkor a keresetét
meg nem ismételhette és azt újabb előadásokkal nem tá-
maszthatta alá (AGO. 9. §), azaz a keresetet alátámasztó
nováció tiltott volt. A keresetisméltés tilalma a *pergazda-
ságosság (Ökonomie im Prozesse)* követelményéből, az
újabb előadások tilalma pedig a *perkoncentrációból* kö-
vetkezett.³³ Így például, ha az alperes bizonyítékokat ter-
jesztett elő, akkor a felperes válaszában ellenbizonyítást
ajánlhatott fel.³⁴ Ugyanez állt a viszonválasz (*Duplik*) vo-
natkozásában is (AGO 10. §).

Ha a felperes a válaszában novációt hozott fel, és erre te-
kintettel az alperes a viszonválaszában szintén novációval
élt, akkor egy harmadik iratváltásra kerülhetett sor (vég-
irat, ellenvégirat), amelynek tartalmára nézve a rendtar-
tás még szigorúbb előírásokat tartalmazott, ezzel tovább
korlátozva a felek előadásait (lásd AGO 55–57. §). Az el-
lenvégirat benyújtásával befejeződött a tárgyalási szak,³⁵
amelyet az *iratok becsomózsása (Acteninrotulirung)*,
amely véglegesen rögzítette a peranyagot, majd a bizonyí-
tási szakasz követett, ami ugyancsak több szakból állt,³⁶
de ez az eshetőségi elv vonatkozásában már nem bírt re-
levanciával, így annak ismertetésétől elhelyütt eltekintek.

2.4. A rendtartás megoldásának értékelése

Az AGO tagadhatatlan érdeme, hogy egységes szabá-
lyozást adott a birodalomban, függetlenül attól a tényről,
hogy mellette a WGO és az itáliai rendtartás is hatályban
volt egyes területeken, hiszen az egyes rendtartások között
érdemi különbségek nem voltak.³⁷

Az AGO szerinti eljárás bonyolultsága és költségessége
már 1800-ban felkelte a reformok iránti igényeket, kü-
lönösen azt követően, hogy a francia perrendtartás megal-
kotásával egy modern perjogi megoldás is példaként szol-
gált.³⁸ Ezzel szemben az AGO a szóbeliség, közvetlenség,
nyilvánosság hármasa helyett az írásbeliség, közvettség
és titkosság elveire épült. Nemcsak az írásbeli, hanem a

szóbeli eljárást is kemény kritikák érték a tárgyalási elv
túlzott érvényesítése miatt.³⁹ Nem véletlen tehát, hogy át-
tekintjük a 19. századi osztrák perjogi reformtörekvése-
ket, elsődleges követelmény volt a tárgyalási elv vissza-
szorítása és emellett a bíró pozíciójának megerősítése az
eshetőségi elvvel való szakítás mellett.

3. Az ügyek kivonása az AGO hatálya alól a 19. században

A 19. századi osztrák perjogi reformtörekvéseket két fő
aspektus jellemezte: egyrészt a számos kudarcba fulladt
kísérlet arra, hogy egy modern perjogi kodifikációval he-
lyezzék hatályon kívül az *Allgemeine Gerichtsordnungot*,
másrészt pedig az az érdekes tendencia, hogy egyre több
és több ügyet kivontak a rendes eljárás (azaz az AGO) ha-
tálya alól azzal, hogy gyorsított és egyszerűsített eljárási
rendeletet alkottak, ahol a szóbeliséget és közvetlenséget
kivánták érvényesíteni (*leges fugitivae*).⁴⁰ Fodor Ármin
szerint ugyanakkor e törvények és rendeletek az AGO
rendszerét még „bonyolódottabbá tették.”⁴¹ A különbö-
ző osztrák sommás eljárások „rendes” (*regulär-summa-
risch*) és „rendhagyó” (*irregulär-summarisch*) kategóri-
ákra oszthatók.⁴² Előbbihez sorolható a két legjelentősebb
perjogi reform: az 1845. évi sommás eljárási pátens és az
1873. évi bagatelleljárás törvénye.

3.1. Az 1845. évi sommás eljárási pátens

A sommás eljárási pátens (*Summarpatent – SummV*)⁴³
az osztrák perjogi történetében először teljes egészében
az eljárás gyorsítását tűzte ki célul. A pátens elhagyta az
eshetőségi elvet és azt a nyomozati elv megerősítésével
pótolta. Ezen felül megszabadult a formalizmusoktól és
a szóbeliség előtérbe helyezésével korlátozta az írásbeli-
séget.⁴⁴ Bár a pert akár szóban, akár írásban meg lehetett
indítani (SummV 12. §), a további percesekeknyek szó-
ban zajlottak.⁴⁵ Ezt az eljárási formát – az AGO vonatkozó
rendeletéhez hasonlóan – a felek megegyezéssel bár-
melyik perben választhatták (SummV 6. §), ugyanakkor
a pátens meghatározta azt az értékhatárt, amelyet meg
nem haladó perek a sommás eljárás hatálya alá tartoztak
(SummV 1. §).

Az eljárást lefolytató bíró eljárása szóbeli és nyilvános
volt, ugyanakkor továbbra is részletes jegyzőkönyvezési
kötelezettsége volt (SummV 24–25. §). Canstein az eljá-
rás ezen formáját *jegyzőkönyvi írásbeliségnek (protokol-
larische Schriflichkeit)*.⁴⁶ A *Summarpatent* elkülönítette
egymástól az eljárást lefolytató (*erkennend*) és a jogvitát
eldöntő (*ermittelnd*) bírót, amely a *közvettség elvének*
érvényesülését jelentette. A szóbeliség ugyanis nem jelent
automatikusan közvetlenséget is. Nyilvánvalónak mond-
ható, hogy szóbeli per esetén főszabály szerint a szóbeli
tárgyaláson történik a bizonyítási eljárás lefolytatása (ez a
közvettség klasszikus tartalma), ugyanakkor a közvet-
lenség elvének van személyi vetülete is (*persönliche Un-*

mittelbarkeit), amely azt jelenti, hogy annak a bírónak kell a jogvitát eldöntenie, aki az eljárást lefolytatta.⁴⁷

Az eventualitás nyomozati elvvel való pótlásának fontos hozadéka volt az anyagi igazságra való törekvés követelménye, amelyet alátámaszt, hogy a bíróságnak a feleket ki kellett kérdeznie a lényeges tényállításokról és bizonyítékokról, valamint a bizonyítási teherről, a bizonyítási eljárás módjáról és a bírósági eljárás alapelveiről is tájékoztatnia kellett őket [SummV 25. § (2) bek.]. Tekintettel ugyanakkor arra, hogy a nyomozati elv hangsúlyos jelenléte alkalmas a perek elhúzóására (az anyagi igazság adott esetben hosszadalmas kiderítése miatt), ezért a pátens az eljárásgyorsítás céljából lerövidítette a határidőket.⁴⁸

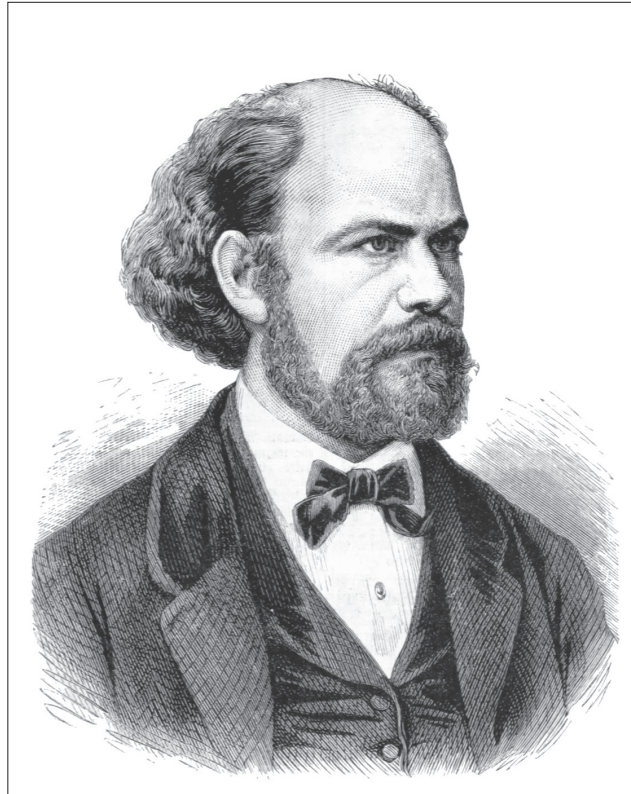
A szakma „kezdeti eufóriáját” hamar felváltották a kritikus hangok,⁴⁹ mivel a *Summarpatent* a szóbeliség bevezetése és az eshetőségi elv elejtése ellenére mégsem mondható teljes sikernek, ugyanis nem tudta megoldani a korábbi eljárási problémákat,⁵⁰ Canstein szerint nem felelt meg annak, amit az élet megkívánt.⁵¹ Az eljárások elhúzódtak, amelynek nem a szóbeli és nyilvános tárgyalás voltak az okai, hanem a közvetlenség elvének érvényesítése (például számos esetben előfordult, hogy nem volt olyan személy, aki leírhatta volna a jegyzőkönyvet, amit a bíró diktált).⁵²

3.2. Az 1873. évi bagatelleljárási törvény

Az 1850 utáni perjogi reformok kapcsán szükséges megjegyezni, hogy egyrészt az osztrákok a többi német területtől függetlenül, önállóan is dolgoztak a perrendtartási tervezet kidolgozásán, de delegáltjaik útján részt vettek a szóbeliség és nyilvánosság elvein alapuló össznémet reformmozgalomban, nevezetesen a hannoveri tervezet kidolgozásában is.⁵³ A jelentős perjogi „siker” ugyanakkor 1873-ig várható magára, amikor Julius Anton Glaser igazságügy-miniszternek sikerült elfogadtatnia a parlament két házával a bagatelleljárási törvényt (*Gesetz über das Bagatellverfahren* [GBV]).⁵⁴

Ez volt az első alkalom az osztrák perjogban, hogy a szóbeliség, nyilvánosság, közvetlenség és szabad bizonyítási elveit maradéktalanul érvényre juttatták.⁵⁶ Természetesen ugyanakkor – mivel a bagatelleljárási is a sommás eljárások reformjához tartozott –, hogy a törvény a sommás

eljárási pátenssel több hasonlóságot is mutatott. Az egyik legfontosabb eltérésként a közvetlenség elvét szükséges kiemelni, hiszen a GBV már nem különítette el egymástól az eljáró és a jogvitát eldöntő bíró személyét (GBV 19. és 70. §), ezzel is megvalósítva a közvetlenség elvének szemé-

Julius Anton Glaser (1831–1885)⁵⁵

mélyi vetületét. A törvény megosztotta a peranyag összegyűjtésének felelősségét a bíróság és a felek között azzal, hogy szűkítette a tárgyalási elv érvényesülését – ezzel erősítve a nyomozati elvet – az erős bírói pervezető jogosítványok biztosításával.⁵⁷ Az erős bírói pervezetés ugyanakkor nemcsak a peranyag-összegyűjtés vonatkozásában érhető tetten: például keresetváltogatás főszabály szerint csak az alperes beleegyezésével volt lehetséges, de a bíróság az alperes beleegyező nyilatkozatától függetlenül is engedélyezhette azt, ha az álláspontja szerint nem eredményezte az eljárás késedelmes befejezését [GBV 25. § (1)–(2) bekezdés].

Az elsőfokú eljárás szerkezetét illetően kiemelendő, hogy a törvény nemcsak

hogy nem alkalmazta az eshetőségi elvet, hanem kifejezetten megtagadta azt⁵⁸ és kimondta a szóbeli tárgyalás egységességének elvét: a tárgyalás berekesztéséig történő előterjesztések megfelelő időben (*rechtzeitig*) előadottaknak számítottak [GBV 67. § (1) bek.]. Azt is fontos megjegyezni, hogy már az első tárgyalás is lehetett érdemi tárgyalás, amennyiben a kereset előadásának napján a felek személyesen is megjelentek (GBV 15. §), ezzel is lehetővé téve a minél hamarabb történő elbírálást.

Perorvoslati szempontból érdekes megoldás volt a törvény részéről, hogy az ítélet ellen nem tette lehetővé a fellebbezést, hanem az ítélet megfellebbezhetetlenségének elvére helyezkedett (*Grundsatz der Inappellabilität des Urteils*),⁵⁹ azt csupán semmisségi panasszal (*Nullitätsbeschwerde*) lehetett megtámadni (GBV 78. §). Az osztrák perjogra nézve egyébként általánosan megállapítható, hogy a perkoncentráció megvalósításának egyik legfontosabb eszköze a felek előadásainak elsőfokú eljárási szakaszra való szorítása, valamint hogy vagy már magát a fellebbezési perorvoslati lehetőségeket korlátozza (mint a BGV), vagy ha meg is adja az ítéletek elleni fellebbezést, az új tényelőadásokat és bizonyítékok előterjesztését vagy teljesen kizárja (lásd AGO), vagy erősen korlátozza (lásd később ÖZPO).

A sommás eljárási pátenssel ellentétben az 1873. évi törvény nagy sikernek volt mondható és számos esetben

az 1895. évi öZPO által követendő példaként szolgált.⁶⁰ A bagatelleljárási bevezetése Glaser szándékai szerint „próbatörvény” volt a rendes eljárás reformja előtt⁶¹ (ehelyütt csak utalok a magyar sommás eljárási törvénnyel való párhuzamra).

4. Franz Klein és a perkoncentráció

A perjogtudományban általánosan elismert felosztás szerint az öZPO a szociális perrend mintakódexe lett azzal, hogy Klein, tanulva a német perrendtartás hibáiból, nagyobb pervezető hatalmat adott a bíróságnak, amelylyel egyfajta egyensúlyt teremtett a bíróság és a felek között.⁶² A tanulmány nem kizárólag ezen aspektusra kíván elsődlegesen fókuszálni, hanem arra, hogy milyen eszközöket vetett be Klein a per koncentrált lefolytatása érdekében.⁶³ Klein ugyanis már a *Pro futuró*-ban világossá tette, hogy az eventualitás AGO-ban teret nyert széles körű alkalmazása tarthatatlan, az eljárás gyorsítását másképp kell elérni, a szóbeli per koncentrációja az eshetőségi elvvel nem valósítható meg.⁶⁴ Klein reformmunkája elsősorban a polgári peres eljárások gyakorlatának javítását célozta, az eljárás gyorsaságát és olcsóságát, valamint a hatékony és a valóságnak megfelelő tényállás-megállapítást helyezte a középpontba.⁶⁵ Az öZPO a perelhúzást részben megfelelő pervezetéssel, részben pedig olyan szabályokkal kívánta megakadályozni – és ezzel a koncentrált pert elérni –, amelyek a szóbeli eljárás egészére kihatók, és különböző módon hivatottak elősegíteni az előadások rendszerezettségét.⁶⁶

4.1. A perkoncentráció biztosítása az előadások elsőfokú eljárásra szorításával

A perkoncentráció megvalósítása legfontosabb sarokpontjának az elsőfokú és a másodfokú eljárás közötti kapcsolatot számított,⁶⁸ az osztrák polgári perek gyors elbírálása – amely a perorvoslatokat is figyelembe veszi – ettől is függött.⁶⁹ Klein ugyanis a tényállítások és bizonyítékok előadását az elsőfokú eljárásra szorította, a fellebbezési eljárásban rendkívül leszűkítette annak lehetőségét, egyedül a fellebbezés indokainak alátámasztásául szolgáló novációt engedte [öZPO 482. § (2) bek.], azaz a kereset és a védekezés megerősítésére szolgáló tényelőadást és bizonyítékok rendelkezésre bocsátását a fellebbezési el-

járásban általánosan tiltotta,⁷⁰ mivel a fellebbezés célja az osztrák perjogban nem a kereset, hanem az elsőfokú ítélet revíziója volt.⁷¹ Klein nem tett különbséget az elsőfokú eljárás során már meglévő és az azt követően keletkezett tények és bizonyítékok között, valamennyit a nováció fogalma alá sorolta és főszabályként tiltotta.⁷²

A fentebb elmondottak adták a kleini novációs tilalom (*Neuerungsverbot*) rendszerét, amely – természetéből fakadóan – a törvény legvitatottabb rendelkezése lett.⁷³ Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy ez a szabály nem Klein „szüleménye” volt, hiszen az AGO korábban is ezt a sza-

bályt alkalmazta (AGO 257. §),⁷⁴ sőt Klein lazított is azon, hiszen rendkívül szűk körben bár, de legalább biztosított lehetőséget az új tények és bizonyítékok előadására. A rendelkezés megfelelően alkalmazva alkalmas lett az elvárt siker elérésére „a döntés minőségének lerontása nélkül”,⁷⁵ amelyet az is alátámaszt, hogy a szabály ma is változatlan szöveggel van hatályban.

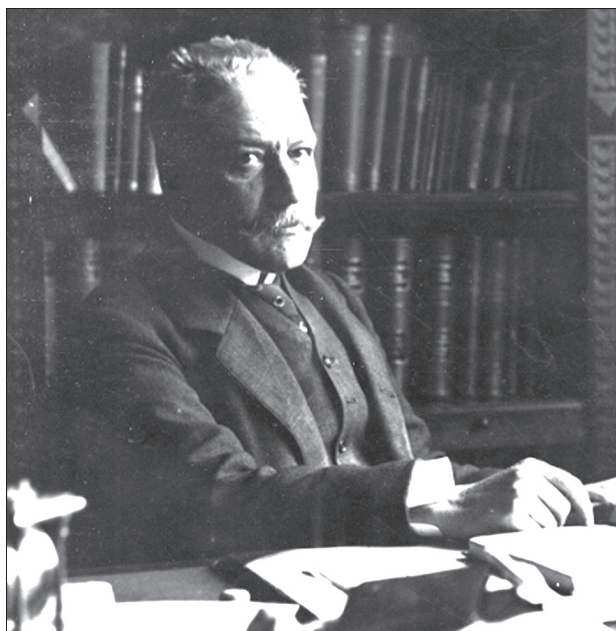
Az alábbiakban annak bemutatására kerül sor, hogy *a)* a törvény hogyan próbálta meg közvetlenül a feleket „kordában tartani”, hogy ne is próbálják meg a perelhúzást; és *b)* ha mégis megpróbálták, a bíróság ezt hogyan akadályozhatta meg az eshetőségi elvet felváltó

pervezetési jogosítványaival (ezen eszközök is közvetlenül a felekre irányultak).

4.2. A felek elsőfokú eljárási cselekményei és a perkoncentráció

4.2.1. Időbeli szabadság az előadások vonatkozásában

Az öZPO kimondta azt a „a szóbeli eljáráshoz elengedhetetlenül szükséges” szabályt, miszerint valamennyi, a szóbeli tárgyalás berekesztéséig megtett nyilatkozatot megfelelő időben (*rechtzeitig*) előterjesztettnek kellett tekinteni [öZPO 179. § (1) bek. 1. mondat],⁷⁶ amely a szóbeli tárgyalás egységességének megvalósítását jelentette immáron a rendes eljárásban is. Ezt ugyanakkor a törvény tartalmát tekintve korlátok közé szorította, amelyek a perkoncentráció megvalósításának fontos eszközei voltak.

Franz Klein (1854–1926)⁶⁷

4.2.2. Tartalmi követelmények a felek előadásainak vonatkozásában (özPO 178. §)

Az osztrák perjogi szakirodalom szerint „a polgári per célja a lehető legteljesebb és legpontosabb ténybeli alapon történő döntés a felek előadásainak keretei között.”⁷⁷ Az első eszköz, amellyel Klein a felek oldaláról közelítve el kívánta érni a perkoncentrációt, az az igazmondási és a teljes körű előadási kötelezettség (*Wahrheitspflicht* és *Vollständigkeitspflicht*) kimondása volt.

Azzal, hogy e két kötelezettség a felek előadásai keretében érvényesült, azt jelentette, az osztrák perjog – a némettel ellentétben – a felek „játékerét” már a törvény elfogadásakor is döntően korlátozta.⁷⁸ A felek igazmondási kötelezettsége nemcsak a bizonyítási eljárás során, hanem már az előterjesztések megtétele esetén is megkövetelt a felek részéről.⁷⁹ Az osztrák perjogban ugyanakkor ez nem jelentett nívumot, hanem a „történeti folytonosság” (*historische Continuität*) része volt.⁸⁰

4.2.3. Kizárási tartalmú rendelkezések

Kiemelendők továbbá az özPO kizárási tartalmú (azaz preklúziós) rendelkezései. E szabályok negatív hatásukkal nem közvetlenül, pozitívan segítik elő a perkoncentrációt, hanem közvetetten azáltal, hogy a koncentrált per sérelmének hátrányait kívánják elkerülni.⁸¹ Ide számos szabály sorolható, de ehelyütt csak azzal a rendelkezéssel kívánok bővebben foglalkozni, amely kimondta, hogy ha az alperes válaszirátat kellő időben nem nyújtotta be, a bíróság csak a felperes kérelmére tűzött határnapot a szóbeli főtárgyalásra. A főtárgyalás ilyen esetben pedig csak az első határnapon bejelentett pergátló kifogásokra vonatkozott. Ha a bíróság e kifogásokat elvetette, az ügy érdemében a felperes kérelmére mulasztási ítéletet hozott [özPO 398. § (1)–(2) bekezdés].

Első pillantásra felmerülhet a gyanú, hogy ez nem az eshetőségi elv érvényesítése-e. Különösen érdekessé akkor válik a kérdés, miután elolvassuk Fodor Ármin véleményét, aki a Magyar Jogász Egyletben ezt a megoldást rendkívül éles kritikával illette.⁸² Ahogy fogalmazott:

„[a]z eventualitás elvének legrosszabb alakja az, a mit az osztrák perrend meghonosít. Az írásbeliség rendszerében helyes és kikerülhetetlen, hogy minden egyes perirrat meghatározott időben adassák és hogy e határidő után a mulasztó fél tovább nem védekezhessen. [...] Az osztrák perrend szerint azonban a válaszirat elmulasztása után főtárgyalást tűznek ki és azon tárgyalják az esetleg felhozott pergátló kifogásokat! Az ügy érdeméhez alperesnek nincs többé szava, abban őt a válaszirat elmulasztása a védekezéstől elzárja.”⁸³

A szabály elemzése előtt az osztrák perjog tárgyalási rendszerét illetően annyit szükséges kiemelni, hogy a keresetlevél benyújtását az első határnap (*erste Tagsatzung*) követte, amely a bírói tanács egyik tagja előtt zajlott [özPO 239. § (1) bek.], és a pergátló kifogások előterjesztésére (és nem elbírálására!), az egyezségkötés, joglemondás

vagy -elismerés, mulasztás alapján született döntések meghozatalára, a perköltség-biztosíték iránti kérelemre és a jogelőd megnevezésére szorítkozott [özPO 239. § (2) bek.]. Az első határnap és a főtárgyalás közötti időben az előkészítés többféleképpen is zajlhatott: *a)* az osztrák perjog – a magyar 1911. évi Pp.-hez hasonlóan – ismerte az előkészítő jellegű írásbeliséget, amely során a felek iratokat válthattak, és amelyeknek nem volt érdemi kihatása az eljárás menetére; *b)* lehetőség volt a kiküldött bíró előtti szóbeli előkészítésre – amit Fodor a törvény igazi nívumának nevezett⁸⁴ –, amely ugyanakkor nem vált be a gyakorlatban, és azt a jogalkotó később ki is vezette a törvényből;⁸⁵ *c)* a bíróság által elrendelt írásbeli alperesi védekezés benyújtása (Fodor ezt válasziratnak nevezte, amely a korábbi, *ius commune* szerinti terminológiát alapul véve nem túl szerencsés).⁸⁶

A jogszabályi rendelkezés vonatkozásában arra kell felhívni a figyelmet, hogy arról az esetről van szó, amikor mind a felperes, mind az alperes megjelent az első határnapon,⁸⁷ azon az alperes ugyan tett valamilyen előadást (így például pergátló kifogást terjesztett elő), ugyanakkor az írásbeli előkészítés során védekezést nem vagy nem határidőben terjesztett elő. Ennek következtében ugyanis bár az ügy érdemében mulasztott (így a mulasztási ítélet egyik feltétele fennállt), de tett olyan előadást az első határnapon, amelyet a főtárgyaláson el kellett bírálni.⁸⁸ Ebben az esetben a mulasztásnak egy olyan esete állt fenn, amikor nemcsak az „általános makacssági jogkövetkezmény” (*allgemeine Contumacialfolge*) – ami azt jelentette, hogy az eljárási cselekményt a későbbiekben nem lehet pótolni – volt alkalmazandó, hanem a mulasztáshoz ilyenkor minősített jogkövetkezmény is társult.⁸⁹ Az özPO ugyanis ebben az esetben az ellenérdekű felet egyoldalúan feljogosította a tárgyalásra, aki így másik fél meghallgatása nélkül érdemi ítéletet kérhetett (mulasztási ítélet).⁹⁰ Az alperes ilyenkor a főtárgyaláson már nem terjeszthetett elő védekezést, a bíróság ugyanakkor csak a felperes kérelmére tárgyalt, és ha nem adott helyt a pergátló kifogásoknak, a törvény védekezés hiányában lehetővé tette a mulasztási ítélet meghozatalát (*poena confessi*).⁹¹

Az özPO explicite nem kötelezte az alperest az alaki és érdemi védekezés együttes előadására – hiszen a pergátló kifogást az első határnapon, az érdemi védekezést pedig csak később, írásban tartozott előadni –, az *in eventum* jelleg erős érvényesülése miatt mégis az eshetőségi elv jelenlétéről beszélhetünk. A probléma gyökere álláspontom szerint abban rejlett, hogy a pergátló kifogások előadása az első határnapon egy bíró előtt történt, az elbírálás ugyanakkor már a főtárgyalásra, bírói tanács elé tartozott.⁹² Kiindulva abból, hogy a pergátló kifogásokról – és ezzel a per létrejöttéről – való döntés ugyanolyan érdemi döntés, mint a magánjogi jogvita tárgyában született ítélet, indokolt volt ugyanolyan bírósági összetétellel meghozni. Egy bíró akkor dönthetett volna az első határnapon, ha az egész eljárást ő folytatja le és dönti el a jogvitát (nem véletlen, hogy a Plósz-féle perrendtartás vonatkozásában is felmerült, hogy egy bírónak kellene a perfelvételi tárgyalást lefolytatnia, végül ez csak akkor valósult meg, amikor a teljes eljárás vonatkozásában bevezették az egyezségkötést).⁹³

4.3. A bírósági visszautasítási jog

A perkoncentráció vonatkozásában Klein felismerte, hogy a pereskedéssel járó jelentős gazdasági hátrányok, költségek és az eljárások hosszadalmasságának részben az az oka, hogy a felek számos irreleváns nyilatkozattal terhelik a peranyagot, amely ugyanakkor a passzív bírói szerep elkerülhetetlen következménye.⁹⁴ Ebből fakadóan a bírót erős pervezető jogosítványokkal ruházta fel, amely több elemet foglalt magában.⁹⁵ A pervezető jogosítványokat Magyary Géza többek között pozitív és negatív pervezetésre osztotta, előbbi alatt a felek rendelkező, indítványozó és adatszolgáltató tevékenységének fokozására, utóbbi alatt pedig az ezekkel való visszaélések megakadályozására hivatott pervezető cselekményeket értette.⁹⁶

Ehelyütt ugyanakkor csak arra a negatív pervezető jogosítványra kívánok kitérni, amellyel a bíróság a feleknek a „nem rendeltetésszerű előadásait” (*schikanöses Vorbringen*)⁹⁷ szankcionálhatta, ti. azt, hogy ha a fél visszaélt azzal az időbeli szabadsággal, amelyet a törvény biztosított számára. A koncentrált per biztosítása vonatkozásában a perelhúzás megakadályozásának eszközeként szolgáló bírói preklúzió az előterjesztés időbeli szabadságát korlátozta. A bíróság ugyanis azon új előadásokat és bizonyítékokat, amelyek figyelembevétele a tárgyalás elhalasztását tenné szükségessé, az ellenfél indítványára vagy hivatalból figyelmen kívül hagyhatta,

ha a fél azokat az ügy elintézésének késleltetése végett halogatta [öZPO 179. § (1) bek. 2. mondat]. A törvény szinte azonos tartalommal biztosított visszautasítási jogot a bíróságnak az eljárás szempontjából nem releváns bizonyítási eszköz vonatkozásában arra az esetre, ha azt a fél csak az eljárás elhúzásának szándékával ajánlotta fel [öZPO 275. § (2) bek.].⁹⁸

Klein e felfogása kétségkívül hatást gyakorolt a magyar perjog kodifikációjára is, hiszen míg a sommás eljárási törvényünk (1893. évi XVIII. tc.) – a liberális német perrendtartás hatásaként – csak a kérelemre történő figyelmen kívül hagyást ismerte (33. §), addig a Pp. ezt már hivatalból is lehetővé tette a bíróság számára [Pp. 222. § (1) bek.].

5. Összegzés

Azzal, hogy az osztrák perjog a szóbeliség és közvetlenség elveire helyezte át a hangsúlyt, a felektől és a bíróságtól is más attitűdöt követelt meg. Új feladat lett a felek szabadsága korlátainak meghatározása, amelynek nemcsak közvetlenül a törvényből fakadó eszközei voltak, hanem Klein a perelhúzó szándékkal tett nyilatkozatok kizárását a bíróság belátására bízta, ezzel rugalmasan, az adott helyzettől függően tette lehetővé a bíróság számára a szankció alkalmazását.

SZIVÓS, KRISTÓF

Die Entstehung von Mündlichkeit und Unmittelbarkeit im österreichischen Zivilprozess

(Zusammenfassung)

In Deutschland und Österreich waren der Kernpunkte den zivilprozessualen Reformen des 19. Jahrhunderts die Auflösung der sogenannte Eventualmaxime und die Realisierung der Mündlichkeit und Unmittelbarkeit. Die Studie prüft dieser Prozess und fängt mit der Allgemeine Gerichtsordnung von 1781 an, was wurde von der Verhandlungs- und Eventualmaxime beherrscht. Die österreichischen Reformen danach hatten zwei Richtungen: einerseits probierten sie, das ordentliche Verfahren zu reformieren. Weil sie darin unerfolgreich waren, kodifizierten sie andererseits das summarische Verfahren in

verschiedenen Gesetzen und Patenten. Zwei davon sind erwähnenswert: die Summarpatent von 1845 und das Gesetz über Bagatellverfahren von 1873. Die vorherige kannte das Mündlichkeitsprinzip, aber wurde noch auf die Mittelbarkeit aufgebaut, denn die Summarpatent trennte das erkannte und ermittelnde Richter. Zugleich war das Bagatellverfahren das erste Gesetz, das sowohl die Mündlichkeit als auch die Unmittelbarkeit kannte. Die Studie untersucht die Mittel auch, womit Franz Klein die Prozesskonzentrierung in seiner Gesetzwerk von 1895 erreichen mochte.

Jegyzetek

* A K 138618 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a K 21 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

¹ OGRIS, Werner: Die Rechtsentwicklung in Cisleithanien 1848–1918. In WANDRUSZKA, Adam – URBANTISCH, Peter (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Bd. II. Wien, 1975. Österreichische Akademie der Wissenschaften, 572–573. p.

² ENGELMANN, Arthur et al.: Germany and Austria. In MILLAR, Robert Wyness (Hrsg.): *A History of Continental Civil Procedure*. Boston, 1928. Little, Brown, and Company, 628. p.

³ SCHOIBL, Norbert: *Die Entwicklung des österreichischen Zivilverfahrensrechts*. Frankfurt am Main–Bern–New York, 1987. Peter Lang, 33. p.

⁴ OGRIS 1975. 572. p. A WGO megalkotásának körülményeiről lásd VON CANSTEIN, Raban Freiherr: *Lehrbuch der Geschichte und Theorie des österreichischen Civilprozessrechts*. Bd. I. Berlin, 1880. Carl Heymann, 184–204. p.

⁵ Az AGO kodifikációtörténetét Michael Loschelder monografikus igényel korábban feldolgozta, így a tanulmány e kérdést csak röviden érinti. LOSCHELDER, Michael: *Die österreichische Allgemeine Gerichtsordnung von 1781. Grundlagen und Kodifikationsgeschichte*

- te. Berlin, 1978. Duncker & Humblot. <https://doi.org/10.3790/978-3-428-44229-4>.
- ⁶ CANSTEIN 1880. 163. p.
- ⁷ SCHNEIDER, Gabriele: *Das Bagatellverfahren im österreichischen Recht. Eine Studie zur Entwicklung von Verfahrensvorschriften für geringfügige Rechtsangelegenheiten unter besonderer Berücksichtigung des Bagatellverfahrens von 1873 als Vorreiter moderner Prozeßgrundsätze*. Wien, 2001. Manz, 8. p.
- ⁸ LOSCHELDER 1978. 25. p.
- ⁹ OBERHAMMER, Paul – DOMEJ, Tanja: Germany, Austria, Switzerland (ca. 1800–2005). In VAN RHEE, C. H. (ed.): *European Traditions of Civil Procedure*. Antwerpen–Oxford, 2005. Intersentia, 118. p.
- ¹⁰ SCHNEIDER 2001. 8. p. A bírósági szervezetrendszer egységes reformja az örökös tartományok ellenállásán bukott el. KLEIN-BRUCKSCHWAIGER, Franz: Zur Entstehung der Allgemeinen Gerichtsordnung. Das Werk des Schweizer J. H. Froidevo. *Juristische Blätter*, Nr. 7–8, 1967. 193. p.
- ¹¹ NÖRR, Knut Wolfgang: *Ein geschichtlicher Abriss des kontinental-europäischen Zivilprozesses in ausgewählten Kapiteln*. Tübingen, 2015. Mohr Siebeck, 43–44. p.
- ¹² A két jogszabály kihirdetése (AGO 1781. május 1.; CJF 1781. április 26.) között egyébként mindössze öt nap volt. ENGELMANN et al. 1928. 629. p.
- ¹³ A CJF az AGO-val ellentétben a nyomozati elvre épült. KENGYEL Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, 2003. Osiris, 191–198. p.
- ¹⁴ Joseph Hyazinth Ritter von Froidevo (1735–1811) Svájból származó (1768-ig francia írásmódú születési nevén: Froidevaux) birodalmi tanácsos volt. Karl Anton von Martini tanítványaként került közel a kompilációs munkához. 1774. március 12-én kapott megbízást arra, hogy az AGO következő (és mint kiderült, végső) tervezetét összeállítsa. Életéről és munkásságáról lásd bővebben KLEIN-BRUCKSCHWAIGER 1967. 192–196. p.
- ¹⁵ LOSCHELDER 1978. 46. p.
- ¹⁶ „[I]m vollen Umfange und mit Anwendung aller Prozeßförmlichkeiten.” ULLMANN, Dominik: *Das österreichische Zivilprozeßrecht*. Prag–Leipzig, 1887. Tempsin & Frentag, 3. p.
- ¹⁷ A felek az írásbeli eljárás helyett választhatták a szóbelit, vagy akár egy olyan eljárást is választhattak, amelyben szóbeli és írásbeli elemek is voltak. VAN CANSTEIN, Raban Freiherr: *Das Zivilprozessrecht unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Obersten Gerichtshofes für das Universitäts-Studium*. Bd. I. Berlin, 1885. Carl Heymann, 173. p.
- ¹⁸ LOSCHELDER 1978. 86. p.
- ¹⁹ ULLMANN 1887. 284. p.
- ²⁰ CANSTEIN 1880. 241. p.
- ²¹ ULLMANN 1887. 283. p.
- ²² KLEIN-BRUCKSCHWAIGER 1967. 193. p.
- ²³ JELINEK, Wolfgang: Einflüsse des österreichischen Zivilprozessrechts auf andere Rechtsordnungen. In: HABSCHEID, Walther J. (Hrsg.): *Das deutsche Zivilprozessrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen*. Bielefeld, 1991. Gieseking, 50. p. VAN RHEE, C. H.: Civil Litigation in Twentieth Century Europe. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, No. 3, 2007. 307–308. p. <https://doi.org/10.1163/157181907783054978>.
- ²⁴ KLEIN, Franz – ENGEL, Friedrich: *Der Zivilprozess Oesterreichs*. Mannheim–Berlin–Leipzig, 1927. Bensheimer, 31. p.
- ²⁵ CANSTEIN 1880. 241. p.
- ²⁶ ULLMANN 1887. 284. p.
- ²⁷ CANSTEIN 1880. 241. p.
- ²⁸ KLEIN–ENGEL 1927. 30. p.
- ²⁹ CANSTEIN 1880. 239. p.
- ³⁰ Lásd SZIVÓS Kristóf: Az eshetőségi elv alkalmazásának dogmatikai alapjai a polgári peres eljárásban. *Iustum Aequum Salutare*, 2021. 4. sz. 287–288. p.
- ³¹ CANSTEIN 1880. 240. p.
- ³² Uo. 240. p.
- ³³ ULLMANN 1887. 301. p.
- ³⁴ Uo. 301. p.
- ³⁵ SCHOIBL 1987. 35. p.
- ³⁶ CANSTEIN 1880. 243–244. p.
- ³⁷ KLEIN–ENGEL 1927. 30. p.
- ³⁸ OGRIS 1975. 574. p.
- ³⁹ SCHNEIDER 2001. 11. p.
- ⁴⁰ OBERHAMMER, Paul: Speeding up civil litigation in Austria: past and present instruments. In VAN RHEE, C. H. (ed.): *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation*. Antwerpen–Groningen, 2004. Intersentia, 221. p.; OBERHAMMER–DOMEJ 2005. 118. SCHOIBL 1987. 41. A *leges fugitivae* kifejezésre lásd OBERHAMMER, Paul – DOMEJ, Tanja: Delay in Austrian Civil Procedure and the Legislator's Response. In VAN RHEE, C. H. (ed.): *Within a Reasonable Time: The History of Due and Undue Delay in Civil Litigation*. Berlin, 2010. Duncker & Humblot, 256. p. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1q69scv>.
- ⁴¹ FODOR Ármin: Az új osztrák polgári perrendtartás. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1896. 7. sz. 3. p.
- ⁴² CANSTEIN 1880. 218. p.; ULLMANN 1887. 3. p.
- ⁴³ Vorschrift über das summarische Verfahren in Civil-Rechtsstreitigkeiten vom 24. Oktober 1845. *Justiz-Gesetz-Sammlung* 906.
- ⁴⁴ SCHNEIDER 2001. 18–19. p.
- ⁴⁵ ENGELMANN et al. 1928. 632. p.
- ⁴⁶ VAN CANSTEIN, Raban Freiherr: *Lehrbuch der Geschichte und Theorie des österreichischen Zivilprozessrechtes*. Bd. II. Berlin, 1882. Carl Heymann, 630. p.
- ⁴⁷ KODEK, Georg E. – MAYR, Peter: *Zivilprozessrecht*. Wien, 2018. facultas, 66. p.
- ⁴⁸ SCHNEIDER 2001. 20. p.
- ⁴⁹ Uo. 20–21. p.
- ⁵⁰ KLAMETH, Julia: *Small Claims im Zivilprozess. Eine rechtshistorische, längerübergreifende und verfassungsrechtliche Betrachtung von Bagatellverfahren*. Wien, 2015. Univ. diss., 11. p.
- ⁵¹ CANSTEIN 1880. 220. p.
- ⁵² SCHNEIDER 2001. 21–22. p. A jegyzőkönyvezési kötelezettséggel kapcsolatos problémákról bővebben lásd GLASER, Julius Anton: *Gesammelte kleinere juristische Schriften. Beiträge zur Reform des österreichischen Civilprocesses*. Wien, 1883. Manz, 49–51. p.
- ⁵³ ENGELMANN et al. 1928. 633. p.
- ⁵⁴ Gesetz vom 27. April 1873, über das Verfahren in geringfügigen Rechtssachen (Bagatellverfahren). *RGBI Nr. 66/1873*. A törvény keletkeztörténetéről lásd SCHNEIDER 2001. 39–61. p.
- ⁵⁵ [www.wikidata.org/wiki/Q94672#/media/File:Dr. Julius Glaser_k.k_Minister_der_Justiz_1872_Wiener_Salonblatt.png](http://www.wikidata.org/wiki/Q94672#/media/File:Dr._Julius_Glaser_k.k_Minister_der_Justiz_1872_Wiener_Salonblatt.png).
- ⁵⁶ KLAMETH 2015. 12. p.
- ⁵⁷ SCHNEIDER 2001. 64. p.
- ⁵⁸ KASERER, Josef: *Das Gesetz vom 27. April 1873 über das Verfahren in geringfügigen Rechtssachen (Bagatellverfahren) mit Materialien*. Wien, 1873. Alfred Hölder, 77. p.
- ⁵⁹ KASERER 1873. 88. p.
- ⁶⁰ SCHOIBL 1987. 44. p.
- ⁶¹ KLAMETH 2015. 13. p.
- ⁶² TOLANI, Madelaine: *Parteiherrschaft und Richtermacht. Die Verhandlungs- und die Dispositionsmaxime im Lichte divergierender Prozessmodelle*. Tübingen, 2019. Mohr Siebeck, 122. p. <https://doi.org/10.1628/978-3-16-156534-2>. Az öZPO-ban ugyanis a *Sozialfunktion* volt a legmeghatározóbb, amely Klein liberális perfel fogásra adott válasza volt. Lásd VAN RHEE 2007. 308. p.
- ⁶³ Kengyel is kiemelte, hogy a törvény eredetisége nem a felépítésében, hanem a per céljának megvalósítására rendelt eszközökben rejlik. KENGYEL 2003. 101. p.
- ⁶⁴ KLEIN, Franz: *Pro futuro. Betrachtungen über Probleme der Civilprocessreform in Oesterreich*. Leipzig–Wien, 1891. Deuticke, 72. p. KLEIN–ENGEL 1927. 267. p.
- ⁶⁵ KRALIK, Winfried: Die Verwirklichung der Ideen Franz Kleins in der Zivilprozeßordnung von 1895. In: HOFMEISTER, Herbert (Hrsg.): *Forschungsband Franz Klein (1854–1926). Leben und Wirken. Beiträge des Symposiums „Franz Klein zum 60. Todestag”*. Wien, 1988. Manz, 89. p.

- ⁶⁶ KLEIN–ENGEL 1927. 267. p.
- ⁶⁷ www.geschichtewiki.wien.gv.at/images/ff/1/Franzklein.jpg.
- ⁶⁸ Uo. 273. p.
- ⁶⁹ RECHBERGER, Walter H.: Die Ideen Franz Kleins und ihre Bedeutung für die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Europa. *Ritsumeikan Law Review*, 2008. 104. p.
- ⁷⁰ NEUMANN, Georg: *Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen*. Bd. II. Wien, 1928. Manz, 1271. p.
- ⁷¹ GOLDSCHMIDT, James: *Zivilprozessrecht*. Berlin, 1932. Julius Springer, 30. p.; BECK, Berthold: *Zehn Abhandlungen zum neuen österreichischen Zivilprozessrecht*. Wien, 1898. Moritz Perles, 32–33. p.
- ⁷² NEUMANN 1928. 1271. p.
- ⁷³ KRALIK 1898. 95. p.
- ⁷⁴ RECHBERGER, Walter H.: Die Verfahrenskonzentration im österreichischen Zivilprozess. In YILDIRIM, Kamil (Hrsg.): *Zivilprozess im Lichte der Maximen*. Istanbul, 2001. Alkim, 6. p.
- ⁷⁵ KRALIK 1988. 95. p.
- ⁷⁶ *Materialien zu den neuen österreichischen Zivilprozessgesetzen*. Bd. I. Wien, 1897. Manz, 260. p.
- ⁷⁷ Uo. 259–260.; FASCHING, Hans W.: *Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts: Lehr- und Handbuch für Studium und Praxis*. Wien, 1990. Manz, 344. p.; KODEK – MAYR 2018. 249. p.
- ⁷⁸ FASCHING 1990. 344–345. p.
- ⁷⁹ KRALIK 1988. 91. p.
- ⁸⁰ KLEIN, Franz: *Die schuldhaftige Parteihandlung: Eine Untersuchung aus dem Civilprocessrechte*. Wien, 1885. Toeplitz & Deuticke, 118. p.
- ⁸¹ KLEIN–ENGEL 1927. 267. p.
- ⁸² Magyarországon egyébként is kezdetben „fanyalogva” fogadták az osztrák törvényt. KENGYEL 2003. 160. p.
- ⁸³ FODOR 1896. 12–13. p.
- ⁸⁴ Uo. 18. p.
- ⁸⁵ OBERHAMMER–DOMEJ 2010. 266. p.
- ⁸⁶ FODOR 1896. 11. p.
- ⁸⁷ KATZ, Heinrich: *Das Urtheil im neuen österreichischen Civilprocesse*. Wien, 1896. Carl Konegen, 71. p.
- ⁸⁸ NEUMANN 1928. 1140. p.
- ⁸⁹ SCHUSTER VON BONOTT, Maximilian: *Österreichisches Civilprocessrecht*. Wien, 1896. Manz, 411. p.
- ⁹⁰ Uo. 412. p.
- ⁹¹ WACH, Adolf: *Die Mündlichkeit im oesterreichischen Civilprocess-Entwurf*. Wien, 1895. Manz, 49–50. p.
- ⁹² Erre a problémára hívja fel a figyelmet FODOR 1896. 13. p.
- ⁹³ Az osztrák jogalkotó ugyanakkor érzékelte a problémát és már a törvény I. novellájával (1914) módosította a vitatott rendelkezést. Erről bővebben lásd NEUMANN 1928. 1140–1142. p.
- ⁹⁴ KLEIN 1891. 21–22. p.
- ⁹⁵ E vonatkozásban részletesen lásd KENGYEL 2003. 110–116. p.; TOLANI 2019. 126–134. p.; NÖRR 2015. 148–149. p.
- ⁹⁶ MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog*. Átdolg. NIZSALOVSKY Endre. Budapest, 1939. Franklin, 288. p.
- ⁹⁷ *Materialien zu den neuen österreichischen Zivilprozessgesetzen*. Bd. I. Wien, 1897. Manz, 261. p.
- ⁹⁸ Uo. 300. p.

A bécsi Justizpalast, 1900 (ÖNB Digital)